

عنوان: ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث و تجهیز اماکن ورزشی روباز سطح منطقه ۱۸ (زمین چمن

مصنوعی شهید زقر)

کارفرما: شهرداری منطقه ۱۸ تهران

سال اجرا: ۱۳۸۹

مجری / مدیر علمی: محمدرضا پویافر

دکتری جامعه‌شناسی، عضو هیأت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، mrpouyafar@gmail.com

مقدمه

پروژه‌های شهری را می‌توان به عنوان پدیده‌هایی قلمداد نمود که قادرند محیط اطراف خود را به واسطه ظهور هنجارها و ارزش‌های جدید، تحت تأثیر قرار دهند. به عبارت دیگر پروژه‌های شهری دارای تأثیراتی هستند که می‌تواند بر اجتماعات محلی، افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و... موجود در محدوده و حوزه نفوذ پروژه موثر بوده و عملکرد آن‌ها را به‌سامان و یا نابسامان گردانند. در این با ارزیابی تأثیرات اجتماعی پروژه‌های شهری و سنجش وضع موجود، شناسایی افراد ذی‌نفع (زیان‌بیننده و سودبرنده) و شناسایی تأثیرات مثبت و منفی، با کمک ابزار سناریو، آینده‌ی مثبت، منفی و واقع‌بینانه‌ی ناشی از پیامدهای پروژه را می‌توان پیش‌بینی نمود. با مطالعه‌ی این ابعاد است که می‌توان میزان موفقیت این پدیده‌ها را افزایش داد. این در حالی است که عدم بررسی این تأثیرات، مطابق با تجربه‌ی پروژه‌های پیشین، می‌تواند آثار زیان‌باری را به همراه داشته و پروژه را به شکست و اعتماد به مدیریت شهری را خدشه‌دار سازد.

در این راستا اگر اتا (ارزیابی تأثیر اجتماعی)^۱ را دانشی کاربردی برای ارائه‌ی راهکارهایی به تصمیم‌گیران در نظر گیریم، پژوهش حاضر در صدد بوده است که به ارزیابی اثرات اجتماعی پروژه احداث و تجهیز اماکن ورزشی روباز سطح منطقه ۱۸ (زمین چمن مصنوعی شهید زقر) بپردازد. در این خصوص با توجه به آن که پروژه یاد شده یکی از اماکن ورزشی روباز موجود در منطقه ۱۸ قلمداد می‌گردد و به دلیل قرارگرفتن در یکی از مناطق محروم تهران بزرگ، توانسته علاوه بر بالا بردن سرانه فضاهای فرهنگی و ورزشی سطح شهر، امکان مناسب‌تری را برای غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان و عموم شهروندان این منطقه فراهم آورد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و به ویژه با توجه به در حال ساخت بودن یک سالن چند منظوره در مجاورت این زمین، شرایط آتی برای استفاده ورزشکاران و علاقمندان منطقه مهیا شده است. لذا جستجوی اصلی این

^۱ - Social Impact Assessment

پژوهش حول این محور بوده است که احداث و تجهیز اماکن ورزشی روباز سطح منطقه ۱۸ (زمین چمن مصنوعی شهید زقر) از نظر ذی‌نفعان چه پیامدهای اجتماعی به دنبال خواهد داشت و با چه تغییرات یا تعدیل‌هایی می‌توان به بهترین وجه این پیامدها را سمت و سویی مطلوب و مثبت بخشید؟ بنابراین در این پژوهش تلاش گردیده است که این نظرات و پیامدهای اجتماعی مورد واکاوی و تغییرات احتمالی مورد بررسی قرار گیرند.

معرفی پروژه مورد مطالعه و محل احداث و استقرار آن

زمین چمن مصنوعی شهید زقر که در ناحیه ۲ و محله صادقیه منطقه ۱۸ واقع شده، یکی از حدود ۵۰۰ زمین چمن مصنوعی است که شهرداری تهران در سطح پایتخت احداث کرده است. هدف از احداث این زمین‌های ورزشی، فراهم آوردن امکان استفاده هرچه بیشتر شهروندان تهرانی در مناطق مختلف از طریق افزایش سرانه فضاهای ورزشی است. بر این اساس، زمین چمن مصنوعی شهید زقر به عنوان تنها فضای ورزشی روباز در محله صادقیه در سال ۱۳۸۸ به بهره‌برداری رسیده و در حال حاضر مورد استفاده جوانان و علاقه‌مندان به ورزش در سطح محله صادقیه و منطقه ۱۸ قرار دارد.

این زمین ورزشی روباز هرچند به عنوان تنها امکانات ورزشی ناحیه ۲ در منطقه ۱۸ شهرداری تهران نمی‌باشد، اما در محله صادقیه تنها زمین فوتبالی است که چه به صورت چمن طبیعی و چه چمن مصنوعی ساخته شده و در حال بهره‌برداری است. زمین چمن مصنوعی در جایی واقع شده است که کاربری بیشتر زمین‌های آن، به واحدهای خدماتی، صنعتی، انبارها و مواردی مانند آن اختصاص دارد. کاربری‌های مسکونی در محله صادقیه نیز در بین این کاربری‌های غیرصنعتی پراکنده شده است. زمین چمن مصنوعی شهید زقر در جنوب خط آهن تهران تبریز (دو مسیر موازی)، از جنوب به کوچه دوابی، از شرق به خیابان شهید افشار و از غرب به خیابان غفاری محدود شده است. از دیگر کاربری‌های اطراف این پروژه موارد زیر قابل بیان خواهند بود:

دبستان پسرانه ابودر: این مدرسه در انتهای خیابان شهید غفاری و شرق زمین چمن شهید زقر واقع شده است.

دبستان و راهنمایی دخترانه طریق‌القدس: این مدرسه نیز از نظر مکانی در همان محل دبستان پسرانه ابودر قرار دارد.

دفتر ازدواج و طلاق: این دفتر ازدواج و طلاق در خیابان شهید غفاری، کناره شرقی و شرق زمین چمن مصنوعی شهید زقر واقع شده است.

حسینییه شهدا: حسینییه شهدا که تأسیس آن به سال ۱۳۶۰ می‌رسد، در ضلع شمالی کوچه شهید ولی‌خانی واقع شده است.

مسجد صاحب‌الزمان: این مسجد که قدمت زیادی دارد در ضلع جنوبی کوچه شهید ولی‌خانی واقع شده، در سال ۱۳۴۹ تأسیس شده است.

خانه سلامت محله صادقیه: خانه سلامت محله صادقیه از مراکز وابسته به شهرداری منطقه ۱۸، در ضلع جنوبی خیابان شهید غفاری، شرق تقاطع با خیابان شهید افشار قرار گرفته است.

بوستان مرداد: بوستان مرداد، عملاً تنها پارک محله صادقیه، در نزدیکی خلانه سلامت محله صادقیه، ضلع جنوبی خیابان شهید غفاری واقع گردیده، این پارک ۲۰۷۹ متر مربع وسعت داشته و در سال ۱۳۷۳ به بهره‌برداری رسیده است.

دفتر شورایی محله صادقیه: دفتر شورایی محله صادقیه، در محل پارک مرداد واقع شده است.

کتابخانه شهدای صادقیه: این کتابخانه نیز به عنوان تنها کتابخانه عمومی محله صادقیه در بوستان مرداد واقع شده است.

سالن ورزشی شهدای صادقیه: سالن ورزشی شهدای صادقیه، همان‌طور که پیش از این اشاره شد، در شرق زمین چمن مصنوعی شهید زقر واقع شده است. این مجموعه ورزشی، متعلق به سازمان تربیت بدنی است و استفاده شهروندان از این فضای ورزشی بر خلاف زمین چمن مصنوعی شهید زقر، مستلزم پرداخت مبلغ مشخصی است.

این زمین چمن مصنوعی به کارفرمایی شهرداری منطقه ۱۸ و پیمانکاری شرکت "به‌فرزین کسری" ساخته شده است. مساحت این زمین برابر با ۱۲۴۲ متر مربع است. در حال حاضر کل تجهیزات که در این زمین وجود دارد، زمین چمن، فنس‌های اطراف آن و تیرهای دروازه درون زمین بوده و برای احداث این زمین ورزشی مجموعاً ۲/۵۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال هزینه شده است. ابعاد زمین چمن مصنوعی ۲۷×۴۶ متر است که از سال ۱۳۸۸ پس از پایان عملیات احداث آن به بهره‌برداری رسیده است. دور تا دور زمین چمن را حاشیه‌ای سنگفرش شده پوشانیده است. در حال حاضر نگهداری این مجموعه بر عهده معاونت اجتماعی شهرداری منطقه ۱۸ تهران بزرگ است. مدیریت و برنامه ریزی برای استفاده از این زمین چمن مصنوعی نیز بر عهده شورایی محله صادقیه می‌باشد.

مهم ترین پیامدهای اجتماعی پروژه

پیامدهای اجتماعی پروژه احداث زمین چمن مصنوعی شهید زقر(ناشی از یافته‌های پژوهش در مصاحبه‌ها و مصاحبت‌های صورت پذیرفته) گویای واقعیاتی است که متناسب با وضع موجود منطقه ۱۸ و محله صادقیه به صورت زیر قابل بررسی خواهند بود.

منطقه ۱۸ در جنوب غربی تهران واقع شده و سال ۱۳۵۹ به عنوان منطقه‌ای جدید به پایتخت کشور افزوده شده است. این منطقه به دلیل عبور خط آهن تهران — تبریز از شمال آن و انفصال از بافت تهران، از گذشته در ساختار تهران به عنوان جزئی از کالبد شهر نقش ایفا نمی‌کرده است. اراضی این منطقه عموماً مسطح و دارای شیب ملایم از شمال به جنوب می‌باشد. اکثر اراضی این منطقه در سال‌های گذشته باغات و مزارع کشاورزی بوده‌اند که با توسعه تهران به طرف بخشی از اراضی یادشده، تحت پوشش شبکه شهری قرار گرفته‌اند.

این منطقه به عنوان منطقه‌ای حاشیه‌ای در برگیرنده ۲۳/۴ درصد دامداری‌های تهران، صنایعی با عملکرد فرامنطقه‌ای مانند شیر پاستوریزه و کیان تایر و... را در خود جای داده است که به طور کلی می‌توان گفت کارگاه‌ها، صنایع و انبارهای مرتبط با آن در قسمت شمال غربی منطقه و کاربری‌های برون‌شهری مانند تعمیرگاه‌ها، انبارها و صنایع پراکنده در لبه جنوبی مجاور محور تهران — ساوه قرار گرفته‌اند. هسته‌های مسکونی نیز به صورت پراکنده در اطراف مراکز کارگاهی و صنعتی شکل گرفته‌اند. این منطقه شامل ۵ ناحیه و ۱۶ محله است که یکی از آن‌ها — محل احداث پروژه مورد بررسی در این مطالعه — محله صادقیه نام دارد. محله صادقیه در جنوب راه آهن سراسری تهران — جنوب قرار دارد. از این‌رو از شمال به حریم خط راه آهن یاد شده، از جنوب و شرق به بزرگراه آیت‌الله سعیدی و از غرب به خیابان آیت‌الله طالقانی محدود می‌شود. محله صادقیه، پس از محله امام خمینی(ره) با ۱۰۲۸۴ نفر، کم‌ترین جمعیت را در میان محلات ۱۶ گانه منطقه ۱۸ داراست.

این محله از نظر وسعت، کم‌وسعت‌ترین محله منطقه ۱۸ شهرداری تهران محسوب می‌شود(نیم‌مرخ اجتماعی و فرهنگی محلات منطقه ۱۸). اکثر ساکنان منطقه ۱۸ را مهاجران و کارگران کارخانجات تشکیل می‌دهند. این بافت مسکونی فاقد انسجام فضایی — کالبدی بوده، تراکم بسیار زیادی داشته(تراکم خالص مسکونی ۷۱۸ نفر در هکتار و سرانه زمین ۱۳/۹۲ مترمربع)، بسیار ریزدانه تلقی گردیده(متوسط قطعات مسکونی ۱۱۲/۵۸ مترمربع) و از معابری کم عرض(۶ متر و کمتر) برخوردار می‌باشد. به علاوه به دلیل وجود خطوط راه آهن تهران — تبریز و تهران — اهواز، منطقه ۱۸ تهران از سایر مناطق جدا شده و به تبع آن، بافت مسکونی موجود در آن، حاشیه‌ای و دورافتاده محسوب می‌شود. در عین حال، تراکم جمعیت کل این منطقه به نسبت سایر مناطق تهران، پایین‌تر است.

نکته نهایی این که، کمربند سبز تهران بخش و سیعی از اراضی منطقه ۱۸ را شامل ۹۴۵ هکتار به خود اختصاص داده است که به دلیل ممنوعیت ساخت و ساز در آن نوعی گسستگی در بافت مسکونی ایجاد کرده است (طرح تفصیلی منطقه ۱۸). شایان ذکر است که محله صادقیه از فقر و بی‌عدالتی فضایی در رنج بوده و از پتانسیل بالایی جهت بروز انحرافات اجتماعی برخوردار می‌باشد. حال با ذکر وضع موجود این محله و منطقه می‌توان به مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی پروژه یاد شده بر محله و منطقه نیز اشاره داشت. این پیامدها که نشات گرفته از یافته‌های میدانی می‌باشند عبارتند از:

- گسترش فضاهای ورزشی که می‌تواند بخش مهمی از زمینه‌های اجتماعی نابهنجاری را در این مکان کاهش دهد.

— ورزش می‌تواند شبکه روابط اجتماعی بین افراد این محله را تقویت کرده و گسترش دهد. ارتباط و فعالیت افراد به ویژه در ورزش‌های گروهی بیش از سایر رشته‌های ورزشی می‌تواند چنین تأثیری داشته باشد. محله صادقیه بیشتر شهروندانی را در خود جای داده که دارای مشاغل یدی مانند کارگری هستند. بنابراین، تأمین برنامه‌های مناسب برای اندک اوقات فراغت آن‌ها — که در موارد معدودی مانند روزهای تعطیل و جمعه‌ها به دست می‌آید — اهمیت بیشتری دارد. بر همین اساس است که به استناد گفته‌های ساکنان مجاور زمین چمن مصنوعی شهید زقر، روزهای جمعه این زمین پر از جوانان و علاقه‌مندان به ورزش برای استفاده از این فضای ورزشی می‌شود.

- ارتقای سطح سلامت عمومی نیز از دیگر پیامدهای اجتماعی این پروژه محسوب خواهد شد. با نگاهی به رتبه تأثیرات موجود در جدول زیر می‌توان از ارتقای سرانه فضاهای ورزشی، پرکردن اوقات فراغت کودکان و نوجوانان، پرکردن اوقات فراغت جوانان، بالابردن انگیزه ورزش کردن در مردم، هویت‌بخشی به محله، افزایش احساس تعلق به مکان، ارتقای سطح سلامت عمومی، تقویت شبکه روابط اجتماعی بین افراد، کم شدن جرم و خلاف در محله، همکاری بیشتر مردم با شهرداری، رونق کسب و کار مغازه‌های اطراف و نهایتاً کم شدن مشتریان سالن ورزشی شهدای صادقیه به ترتیب به عنوان پیامدهای سخن به میان آورد که دارای اهمیت به‌سزایی خواهند بود.

رتبه	اهمیت	احتمال وقوع	گستره جمعیت	شدت اثر	گستره اثر	تأثیر
۲	۱۰	۳	۳	۳	۱	پرکردن اوقات فراغت کودکان و نوجوانان
۲	۱۰	۳	۳	۳	۱	پرکردن اوقات فراغت جوانان
۲	۱۰	۳	۳	۳	۱	بالا بردن انگیزه ورزش کردن در مردم
۴	۷	۳	۱	۲	۱	کم شدن جرم و خلاف در محله
۶	۵	۱	۱	۲	۱	بالا رفتن اعتماد مردم به دولت
۴	۷	۲	۱	۳	۱	همکاری بیشتر مردم با شهرداری
۵	۶	۲	۱	۲	۱	کم شدن مشتریان سالن ورزشی شهدای
۴	۷	۳	۱	۲	۱	رونق کسب و کار مغازه‌های اطراف
۲	۱۰	۳	۳	۳	۱	هویت بخشی به محله
۲	۱۰	۳	۳	۳	۱	افزایش احساس تعلق به مکان
۱	۱۲	۳	۳	۳	۳	ارتقای سرانه فضاهای ورزشی
۲	۱۰	۲	۳	۳	۲	ارتقای سطح سلامت عمومی
۳	۹	۲	۳	۳	۱	تقویت شبکه روابط اجتماعی بین افراد

*توضیح: گستره اثر: محله: ۱، منطقه: ۲، شهر: ۳؛ شدت اثر، گستره جمعیت، احتمال وقوع: کم: ۱، متوسط: ۲، زیاد: ۳

پیشنهادهای اصلاحی و جبرانی

یافته‌های به دست آمده از ارزیابی تأثیرات اجتماعی پروژه احداث زمین چمن مصنوعی شهید زقر نشان‌دهنده اثرات مثبت مختلف و متعدد این پروژه بوده است. در عین حال، وجود برخی نقاط ضعف، به مثابه اثرات منفی خود را نشان داده و موجب نارضایتی ذینفعان محلی و استفاده‌کنندگان از این زمین ورزشی را فراهم آورده است. بنابراین، رفع این نقاط ضعف موجب تقویت کارکردهای مثبت و کاهش نارضایتی در برخی موارد خواهد شد تا به این ترتیب سطح مشارکت اجتماع محلی در پروژه‌های مشابه و نیز موفقیت ناشی از اجرای پروژه ارتقا یابد.

در این خصوص بنا به یافته‌های پژوهش می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که:

- افزایش تعامل شهرداری با مردم و شورایاری محله صادقیه جهت شناسایی کمبودها و نیازهای زمین و اختصاص بودجه جهت ارتقاء تجهیزات،
 - در نظر گرفتن یک نفر نگهبان برای برقراری امنیت،
 - ایجاد امکان استفاده از زمین چمن مصنوعی در ساعات‌های صبح، با مدیریت و نظارت مسئولان،
 - ساخت رختکن برای استفاده ورزشکاران،
 - ساخت سرویس بهداشتی برای استفاده‌کنندگان،
 - تغییر مدیریت زمین چمن و واگذاری آن به اهالی محله،
 - و گسترش زمین چمن
- می‌توانند به عنوان پیشنهادهایی مطمئن نظر قرار گیرند. این پیشنهادها اغلب از سوی پانویس‌گوینان و ذینفعان محلی در جریان اجرای مطالعه، مورد اشاره قرار گرفته‌اند.